

XXIII PREMIO DE INVESTIGACIÓN 2022

Xesús Ferro Couselo

**Entre aparicións, promesas e romarías:
a relixiosidade nos santuarios galegos da Idade
Moderna (séculos XVII-XIX)**

Anxo Rodríguez Lemos

A meus pais e avós

Á memoria de miña bisavoa Aurelia Otero Prado (1915-2009)
por ensinarme a crer en todo

Aos *abades* tudenses

“cuyo dictado lo tienen por muy honroso y no les gusta les llamen curas”
(Ávila y la Cueva, 1852)

ÍNDICE

Abreviaturas	5
Presentación	7
Limiar	8
Agradecimentos	10
1. INTRODUCIÓN: AS DIOCESES DE SANTIAGO DE COMPOSTELA E TUI. 11	
2. O SANTUARIO 20	
Ermidas, capelas e lugares de “gran devoción”.....	23
Fundacións: iniciativas e intereses.....	35
Clasificación por emprazamentos ou ubicacións	40
Clasificación segundo o culto	47
3. AS LENDAS DE FUNDACIÓN 50	
As imaxes aparecidas.....	51
Lendas sobre o cambio de emprazamento do santuario.....	60
Feitos extraordinarios e milagres previos ao santuario	60
4. EXPRESIÓN RELIGIOSAS E FESTIVAS 64	
Camiñar cara o sagrado: entre a peregrinación e a romaría.....	64
A chegada e o sometemento ao sagrado	70
5. DA PROMESA AO EXVOTO..... 77	
Exvotos artesanais ou industriais.....	80
Exvotos en madeira, ouro, prata, folla de lata ou latón.....	80
Exvotos en cera.....	82
Exvotos pictórico.....	85
Exvotos litográficos.....	93
Os exvotos do santuario da Virxe da Escravitude: o amparo da Ulla	94
Suplicantes e padeceres: negociando cos seus santos	96
Enfermidades.....	101
Accidentes.....	105
Espazos nos exvotos	106
As contraprestacións	110
Os tempos das curacións	116
Exvotos de obxectos persoais	119
Obxectos relacionados coas doenzas	120
Obxectos laborais	121
Partes do corpo: cortadas ou arrincadas	126
Outras doazóns	127

6. A CONTORNA DOS SANTUARIOS: espazos de crenza e sociabilidade.....	131
Adros, alamedas ou carballeiras.....	133
Hospederías, hospitais e cubertos para os romeiros	146
Mesóns, tabernas e postos ao aire libre.....	148
Casas de residencia: reitorais e <i>cuartos</i> do ermitán	151
7. OUTROS ELEMENTOS DE DEVOCIÓN	152
Fontes sagradas.....	152
Pedras sagradas	157
Árbores sagradas	161
8. OFICIOS LITÚRXICOS ORDINARIOS	164
As misas do santuario da Divina Peregrina de Pontevedra	166
9. OFICIOS EXTRAORDINARIOS.....	172
Sermóns festivos e misións.....	175
10. A FESTIVIDADE	180
A procesión	182
Andas e carros procesionais.....	185
Adorno floral.....	189
A música	191
Danzas	197
Xigantes e cabezudos	200
O fogo: entre o relixioso e o festivo.....	202
Os globos	214
As cucañas	218
Teatro, comedias e outras representacións.....	218
A teatralización dun milagre: a loita do mouro contra o cristián no santuario da Franqueira.....	220
11. RECORDAR O SACRO	227
Estampas	228
Novenarios	240
Follas devocionais.....	245
Medallas	245
12. CONCLUSIÓNS	246
13. FONTES E BIBLIOGRAFÍA.....	252
14. ÍNDICE DE TÁBOAS, GRÁFICOS, MAPAS E IMAXES	287
Táboas.....	287
Gráficos.....	288
Mapas	288
Imaxes.....	289